

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

John Locke o výchově

Hana Novosadová

Bakalářská práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Hana NOVOSADOVÁ**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **John Locke o výchově**
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky a filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Při zpracování tématu Locke o výchově budu vycházet z primární literatury, pro potřeby bakalářské práce tedy především ze spisů dostupných v českých překladech. Zformuluji základní východiska Lockova empirismu v oblasti poznání, jeho pojetí lidské přirozenosti a lidských práv. Zvláštní pozornost budu věnovat problematice svobody a tolerance. Dále se budu věnovat analýze jeho pedagogických spisů, Lockovo pojetí výchovy a vzdělávání budu sledovat na pozadí dobových filosoficko-nábožensko-pedagogických idejí a kontextů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Primární literatura: Locke, J. Esej o lidském rozumu Locke, J. Dvě pojednání o vládě Locke, J. Dopis o toleranci Locke, J. Několik myšlenek o výchování. O studování Locke, J. O výchově: výbor z díla
Sekundární literatura: Dokulil, M.: Ve věci tolerance- lockovská rozjímání Dokulil, M. Zrod filozofa Dějiny novověké filozofie (Röd, Sobotka) a Dějiny pedagogiky (Váňová)

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.
Katedra religionistiky a filozofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2009

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štampach
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vyložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne.....

PODPIS.....

Poděkování:

Děkuji paní Doc. PhDr. Naděždě Pelcové, CSc. Za pomoc, cenné rady a vedení při zpracování bakalářské práce.

Souhrn:

Tématem předložené bakalářské práce je pojetí výchovy ve filosofii Johna Locka. Práce zachytila politické poměry a stav školství v Anglii 17. století, Lockovo místo v myšlení té doby a jeho kritický vztah k úrovni tehdejšího vzdělávání v Anglii.

Po celou dobu, kdy Locke pobýval v Shaftesburyho domě, jako lékař a vychovatel, vedl příležitostné rozhovory s přáteli o schopnostech lidského rozumu. Pravděpodobně tato výměna názorů přiměla Locka, aby vydal dílo na toto téma pod názvem Pojednání o lidském rozumu.

Významným dílem, které nám odhalí nejvíce z Lockovy výchovy, je spis O výchově. Původně se však jednalo o dopisy, které Locke zasílal za svého pobytu v Holandsku svému příteli Edvardu Clarkovi. Ve své výchově kladl Locke důraz především na výchovu mladých gentlemanů, kteří by byli přínosem pro společnost. Aby se tak stalo, měli by si chlapci osvojit mravní zásady a striktně se jimi řídit.

S takto pojatou výchovou souvisí také nová myšlenka tolerance a svobody. Locke nejvíce toto propojení rozpracoval v díle Dopis o toleranci, který psal za svého pobytu v Holandsku.

Klíčová slova: John Locke, výchova, gentleman, svoboda, tolerance, teorie státu, ideje.

Abstract:

The topic of this bachelor thesis is a concept of education in the philosophy of John Locke. The work takes down a political situation and a status of education in England of the 17th century, Locke's position in mind of his period and his critical relationship to the level of former education in England.

Throughout Locke's stay in the Shaftesbury's House, where he worked as a doctor and an educator, he engaged in occasional conversations about abilities of human understanding with his friends. Probably this exchange of views forced Locke to publish a work on this theme under the name *An Essay Concerning Human Understanding*.

An important work, which shows us most of Locke's education, is a publication *Some Thoughts Concerning Education*. Originally, it was letters, which were sending by Locke to his friend Edward Clark during Locke's stay in Holland. Locke, in his theory of education, insisted an accent on the education of young gentlemen who would be a benefit for the society. To reach this aim, these gentlemen would have to learn moral principles and follow them strictly.

A new idea of tolerance and freedom is also connected with his education. Locke developed this link in his publication *A Letter Concerning Toleration*, which he wrote during his stay in Holland.

Keywords: John Locke, education, a gentleman, freedom, toleration, theory of law, ideas.

OBSAH

1. ÚVOD.....	9
2. ANGLIE 17. STOLETÍ A ŽIVOT JOHNA LOCKA	11
3. STAV ŠKOLSTVÍ V ANGLII.....	14
4. LOCKOVY PEDAGOGICKÉ NÁZORY.....	17
5. VÝCHOVA GENTLEMANA PODLE LOCKA.....	19
6. TOLERANCE A S NÍ SPOJENÁ VÝCHOVA	22
6.1 POZNÁNÍ BOHA.....	24
7. JAK CHÁPE LOCKE ROZUM.....	25
8. LOCKOVO A DESCARTOVO CHÁPÁNÍ IDEJÍ.....	27
9. KLASIFIKACE IDEJÍ.....	30
9.1 IDEJE SUBSTANCE.....	31
9.2 IDEJE MODŮ.....	31
9.2.1 MODY PROSTORU.....	32
9.2.2 MODY NEKONEČNA.....	32
9.3 IDEJE VZTAHŮ.....	33
9.4 REFLEXE	33
9.5 SVĚTLÉ A TEMNÉ IDEJE.....	33
10. TEORIE STÁTU	35
11. ZÁVĚR.....	38
12. BIBLIOGRAFIE	39

1. ÚVOD

Už na počátku je obtížné Johna Locka vymežit pouze jen jako filosofa, pedagoga nebo teoretika státu. Jednoduše řečeno, snažil se spoluvytvářet novou anglickou společnost 17. století a všechny tyto obory ovlivňovaly novou „myšlenkovou revoluci“. Někteří z nás mohou novověk chápat pouze jako přechodnou dobu mezi, renesancí a osvícenstvím. Nastává ovšem otázka, zda by vůbec bez Newtona, Locka či Boyla osvícenství vzniklo. Vždyť právě už novověk hledal sebevědomé vědění vycházející z člověka. Na rozum se začalo pohlížet z jiného úhlu pohledu. Lidský rozum se stal autonomní a nezávislý na jakékoli autoritě. Postupně se upouští od theocentrismu a do popředí se dostává antropocentrismus a individualismus. A toto jsou přece už jakési základní prvky osvícenství, které se formovaly právě v 17. století.

Renesance a následně i novověk byly doby mnoha experimentů a nových vynálezů. Byl kladen velký důraz na přírodní vědy. Člověk, který ukázal ve společnosti znalost např. optických přístrojů, byl rázem středem zájmu. Jedná se o století, kde se zájem společnosti zaměřil k astronomii, fyzice a mechanice. I samotný Locke se, na základě přátelství s Newtonem, zajímal o fyziku a matematiku. Období renesance nebylo důležité pouze ve smyslu přírodního experimentu¹, ale zejména v zavedení experimentu myšlenkového. Takto mohl člověk tvrdit jistou tezi a během určité doby pozorovat, zda se jeho výrok osvědčil jako pravdivý či nepravdivý. A právě tímto způsobem uvažování byla renesance největším přínosem pro novověk.

¹ Experiment (z lat., pokus, zkouška, důkaz), záměrné a kdykoli opakovatelné uspořádání, které dává odpověď na určitou otázku (měřením, pozorováním). Uměle připravená příležitost k určité zkušenosti, kterou lze pak jednoznačně interpretovat (v rámci určité teorie či hypotézy). SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 303.

V konceptech teorie poznání, na jejichž základě vznikl *Esej o lidském rozumu*, se Locke již netázal primárně po podstatě věcí, nýbrž po možnosti poznávat podstatu věcí.² Teorie poznání se stala hlavním tématem Lockovy filosofie a značně ovlivňovala i jeho pedagogické názory. Co se týče Lockovy teorie výchovy, nejdůležitějším aspektem je prostředí, kde dítě vyrůstá. Právě rodina, ve které dítě žije, má nesmírně důležitý vliv. Také proto Locke kladl velký důraz na morálku, toleranci a náboženskou snášenlivost, ke které mají být vedeny děti díky svým rodičům a vychovatelům.

John Locke byl představitelem britského empirismu, byl tedy toho názoru, že vše, co je nám dáno v našem rozumu, jsme si osvojili na základě naší zkušenosti. Oproti Lockovi jinak chápali lidský rozum racionalisté, kteří předpokládali, že základnou jakéhokoli objektivního poznání jsou axiomy. Locke se však postavil proti těmto axiomům, které mají vypovídat o skutečnosti. Byl přesvědčen, že žádné výroky nemohou být evidentní, ale že musí vycházet z naší zkušenosti. S tím souvisí také racionalistické chápání věd, které spočívalo v přesvědčení, že věda musí obsahovat opět axiomatickou formu. Také s tímto tvrzením Locke nemůže souhlasit a argumentuje tím, že axiomy mohou být obsaženy pouze v matematice. Zde se totiž základní tvrzení nedokazuje, ale přijímá jako východisko dokazování. Naopak ve všech jiných vědách poznání skutečnosti nahlížíme díky empirii.

John Locke si začal vytvářet názor tehdejší společnosti již v době svých studií na oxfordské univerzitě, kde se stal mistrem svobodných umění se zaměřením na morální filosofii. Tato univerzita byla založena na tradici scholastického aristotelismu, ve kterém Locke nenacházel žádné uspokojení ani obohacení. A tak se začal zajímat o politické a náboženské problémy tehdejší doby. Své poznatky ze společenského dění si začal zapisovat do deníků.

² RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 34.

2. ANGLIE 17. STOLETÍ A ŽIVOT JOHNA LOCKA

Lockova rodina byla opozičně naladěná vůči tehdejšímu králi Karlovi I. Locke, jako patnáctiletý začal navštěvovat školu ve Westminsteru, jejíž anglikánský duch působil proti puritánským vlivům Lockova rodičovského domu.³ To však nijak nepřimělo Locka změnit své názory, co se kritického pohledu na anglickou královskou rodinu týče. Karel I. byl v neustálém konfliktu s parlamentem, dokonce jej na jedenáct let zrušil a po tuto dobu vládl absolutisticky. S růstem odporu proti absolutismu přibývalo přívrženců Kalvínova⁴ učení, ti byli označováni jako puritáni a koncem 16. století se rozdělili na presbyteriány⁵ a independenty.⁶ Vedle těchto nábožensko-politických reformačních hnutí v Anglii existovala také oficiální státní anglikánská církev⁷ a katolická církev.

Katolicismus vždy viděl hlavního odpůrce v kalvinismu. Prvotní důvody byly politické, ale hlavním odůvodnění spočívalo v kalvínských etických zvláštěnostech. Už povrchní pohled učí, že zde byl vytvořen zcela odlišný vztah mezi náboženským životem a pozemským jednáním, než jaký byl v katolicismu a luterství.⁸

Rozpor mezi Karlem I. a parlamentem vyústil v roce 1642, kdy začala anglická revoluce. Krále podporovala anglikánská církev a vyšší šlechta. Na

³ Tamtéž, s. 33.

⁴ Calvinismus vznikl v období francouzské a švýcarské reformace v 16. století. Jan Kalvín vychází z Lutherových myšlenek. Veškerou náplň lidského života má být modlitba a práce. Důraz byl kladen na to, že bůh stvořil tento svět, určil osud každého člověka, ale nijak už do světa nezasahuje.

⁵ Presbyteriáni usilovali o kompromisní řešení sporu, což spočívalo v dohodě s králem. Nešlo jim však o odstranění monarchie, ale jen o její demokratizaci odstraněním královského absolutismu. Srov. Singule, František. *Úvodní studie*. In: LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 7.

⁶ Independenti pod vedením Olivera Cromwella bojovali proti monarchii a feudálním výsadám šlechty. Po pádu monarchie 1649 zaujali vedoucí postavení v republice konfiskací královské a církevní půdy a ovládnutím parlamentu. Tamtéž, s. 11.

⁷ Státní anglikánská církev vznikla schizmatem s římskokatolickou církví vyvolaným Jindřichem VIII. v roce 1534.

⁸ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 242.

stranu parlamentu se postavil vojenský a politický představitel Oliver Cromwell. A v červnu 1645 v bitvě u Naseby bylo úspěšně zničeno panovnickovo vojsko parlamentaristickými silami. Monarchie v Anglii byla zrušena a Cromwell se stal doživotním lordem protektorem.⁹ V roce 1660 byla zrušena republika a znovu obnovena monarchie, na trůn byl dosazen opět Stuartovec, Karel II. (syn Karla I.). Karel II. slíbil, že bude zachovávat náboženskou toleranci a respektovat existující majetkové poměry.¹⁰

Od roku 1652 Locke studoval v Oxfordu, kde se během studií setkal s významným chemikem a zakladatelem královské společnosti a to Robertem Boylem. Ten v Lockovi vyvolal zájem o přírodní filosofii. Během studií Locke neměl velkou příležitost k osobnímu setkání s otcem a tak jedinou možností komunikace se stala pravidelná korespondence. V dopisech adresovaných otci se Locke často zmiňoval o aktuálních politických událostech, které vnímal velice kriticky. A už tehdy si uvědomoval, jaké hrozí riziko při nerozumném politickém extremismu.

Nesmírný vliv na Locka měl i lord Anthony Ashleye, který se stal později hrabětem ze Shaftesbury a lordem kancléřem Anglie. V rodině Ashleyových začal Locke působit jako lékař a vychovatel. Do té doby psal Locke pouze pedagogické spisy nebo dopisy, nejednalo se o žádná velká díla, která by psal se záměrem publikace. Mezi nejznámější patří *Rady pro vedení mladého gentlemana* z roku 1697 (*Instructions for the Conduct of the Young Gentleman*). *Úvahy o četbě a studiu pro mladého gentlemana* (*Some Thoughts Concerning Reading and Study for Young Gentleman*) napsal Locke v roce 1703.

Karel II. i jeho bratr Jakub II. byli oddaní katolíci, většina obyvatelstva Anglie byla však protestantská. A tady se uplatnil se svými schopnostmi Shaftesbury, jako vůdce královské opozice. Locke se v roce 1674 vydal na vědecká studia do Francie, kde si opět píše deníky, do kterých podrobně zapisuje

⁹ Cromwellova osobní vláda přála především buržoazii, naopak sílila nespokojenost nižších vrstev.

¹⁰ Srov. Singule, František. *Úvodní studie*, cit. d., s. 12.

své poznatky, spojené s výchovou. Tyto deníky shrnul a vydal Lord King ve svém díle *Life of Locke*, konkrétně ve stati *O studiu (Of Study)*. Po návratu z Francie Locke viděl, že se spor mezi protestanty a katolíky nezlepšil, naopak došlo ještě k většímu vyostření jejich sporu. Čímž se také Shaftesbury ocitl v politické opozici.

Shaftesbury se zapletl i do aktivit vévody z Monmouthu, což byl syn Karla II. a zároveň protestant ucházející se o anglický trůn. Shaftesbury byl obviněn z velezrady a vězněn. Později se podařilo zatknout samotného Monmoutha. Toho využil Shaftesbury, který utekl do Holandska, kde potom v roce 1663 zemřel. Locke jako Shaftesburyho důvěrník se cítil také ohrožen a o rok později byl přinucen do Holandska utéct také. Locke se takto ocitl v novém prostředí, nové zemi a také mezi novými lidmi. Možná právě proto zde napsal svůj první *Dopis o toleranci*. Adresoval jej svému příteli profesoru Limborchovi, který původní latinskou verzi uveřejnil na jaře 1689 v Goudě.¹¹

Lockovo hlavní dílo *Pojednání o lidském rozumu (An Essay concerning Human understanding)* vychází v roce 1690. V roce 1693 vychází spis *O výchově (Some Thoughts Concerning Education)*. Jednalo se o soukromou korespondenci s přítelem Edwardem Clarkem, kterému Locke uděloval rady, jak vhodně vychovávat nejstaršího syna.

Po smrti Karla II. vyvolal opět Monmouth povstání, aby krále Jakuba připravil o trůn. Povstání však nebylo úspěšné. A jelikož se Lockovo jméno zase objevilo mezi Monmouthovými stoupenci, Anglie žádala holandskou vládu o Lockovo vydání, což Holandsko striktně odmítlo. Opozice vůči Jakobovi II. chtěla na jeho místo dosadit Viléma Oranžského z Holandska, což se později také zdařilo. Nástup nového panovníka byl hlavním impulzem návratu Johna Locka do Anglie. Po svém návratu mu král svěřuje úřady a Lockovy spisy začínají být čím dál známější.

¹¹ Horák, Petr. *Úvod*. In: LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis, 2000, s. 8.

3. STAV ŠKOLSTVÍ V ANGLII

Své konkrétní výchovné názory John Locke opíral také o poměrně rozsáhlou empirickou základnu, kterou si během života vytvářel vlastními výchovnými zkušenostmi.¹² V 17. století se školství v Anglii nevyznačovalo nijak vysokou úrovní. V průběhu anglické reformace došlo ke zničení mnoha škol z důvodu konfiskace církevního majetku. Některé z těchto škol byly časem obnoveny, ale ty neměly nijak velkou finanční podporu a sloužily pouze pro „syny“ státní anglikánské církve, jak na to upozornil Sir Cyril Norwood.¹³

Vzdělávat se mohly především děti, jejichž rodiče měli dostatečné finanční prostředky. Vyšší vzdělání bylo individuální a soukromou záležitostí. Dětem z bohatších vrstev se dostávalo vzdělání buď v soukromých školách, nebo prostřednictvím domácího učitele, poté mohla mládež pokračovat ve studiu na latinských středních školách a završovala jej na univerzitních kolejích.¹⁴ Školy a univerzity v Anglii byly během 17. století dosti konzervativní a neměly snahu měnit dosavadní zavedené systémy. Cílem tohoto vyučování bylo pouhé studentovo osvojení stylu, formy a hlavně gramatiky.¹⁵ Nastává ovšem otázka zda mohlo být školství v Anglii vůbec na vyšší úrovni, vzhledem k tomu, jak negativně ovlivnila reformace školství. Učitelé se snažili navázat a pokračovat v předchozí formě vyučování.

Dětem z chudých rodin se muselo dostat alespoň základnímu vzdělání. Tento problém ke konci svého života zmínil okrajově i Locke, který chtěl, aby se děti připravily na své budoucí zaměstnání tím, že budou pravidelně navštěvovat pracovní školy, které by je naučily základním pracovním povinnostem.

Tyto děti Locke chápal jako „břemena farnosti“, které žijí v lenosti a zahálce a tak je jejich práce pro veřejnost ztracena. Proto navrhuje zřízení

¹² Singule, František. *Úvodní studie*, cit. d., s. 55.

¹³ Srov. tamtéž, s. 16.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 18–19.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 16.

pracovních škol, kam by děti ve věku od tří do čtrnácti let docházely. Jako pracovní činnost se pro děti v pracovních školách navrhuje především předení a pletení nebo nějaké jiné odvětví vlnářské výroby např. jiné vhodné práce s materiály, které jsou v místě k dispozici.¹⁶

Locke byl toho názoru, že výchova hraje v lidském životě velice důležitou roli. Podle výchovy se formuje celý člověk ať už pozitivně či negativně. Už na začátku svého spisu jasně konstatuje: „ze všech lidí, se kterými se setkáváme, devět desetin se stalo tím, čím jsou,... svou výchovou“.¹⁷ Proto také mezi povinnostmi rodičů zdůrazňuje péči o dobrou výchovu dětí, rodiče ujistí, že by neměli litovat finančních prostředků, které vynaloží za vzdělání svých dětí.¹⁸

Celkově se Locke staví k úrovni školství v Anglii velice kriticky. Jeho kritika se dotýkala především metod vyučování. Za velký nedostatek považoval, klasický obrázek tehdejších škol, kdy ve třídách bylo mnoho žáků a učitel se jim nemohl věnovat, tak, jak by potřebovaly. K ukáznění dětí učitelé většinou používali přísné tělesné tresty, což velice striktně Locke odsuzuje. Připouští je pouze v případě, když je dítě tvrdohlavé.

Lockova kritika směřovala také k riziku, které hrozilo, pokud do tříd docházely děti z různých sociálních poměrů. Tím chtěl Locke naznačit, že děti s nevhodným chováním mohly negativně ovlivnit učencovu morálku. I z těchto důvodů preferuje vzdělávání domácím učitelem. Otec by měl dbát na to, aby vybral toho nejlepšího učitele. Podmínkou takto pojaté výchovy je dobrý vychovatel, který má být vzdělaný a moudrý, mít dobré způsoby, být znalý světa a mít ušlechtilé mravy.¹⁹ Vychovatel musí studovat dětskou přirozenost u každého dítěte individuálně, podle vlastností, kterými se dítě vyznačuje a podle toho by měl učitel přizpůsobovat výchovu.

¹⁶ Srov. tamtéž, s. 65.

¹⁷ Tamtéž, s. 57.

¹⁸ Srov. tamtéž, s. 57.

¹⁹ Srov. tamtéž, s. 58.

Zkušenosti, které získal Locke na Westminsterké škole a na univerzitě, v něm zanechaly převážně špatné vzpomínky. Z tohoto důvodu kritizuje vyučování na tehdejších školách, univerzitních kolejích, a dokonce odmítání školní výchovy vůbec.²⁰

²⁰ Srov. tamtéž, s. 55–56.

4. LOCKOVY PEDAGOGICKÉ NÁZORY

Lockovy pedagogické názory byly zřejmě ovlivněny jeho samotným dětstvím. Matka mu zemřela, když byl ještě malý a tak se o výchovu musel postarat otec. Byl to horlivý protestant, který Johna a svého druhého syna Thomase učil přísnosti a disciplíně. Zásadní zlom nastal, když chlapeci dorostli v mladé muže, otec je rázem považoval za sobě rovné, začal jim projevovat velkou důvěru a zajímal ho názor obou synů.

Zpětně s tímto výchovným akcentem svého otce Locke souhlasil, stal se mu dokonce inspirací a vzorem pro vlastní výchovné postupy. Locke zaujímal ten názor, že pokud je dítě ještě malé, nemůže mít stejná práva, jako dospělý člověk, proto rodiče dočasně přebírají práva za své dítě, Tento stav platí však jen po určitou dobu a to dokud děti nedosáhnou věku, v němž jsou schopny užívat vlastní rozum, což je podle Locka v jedenadvaceti letech.²¹ Mezi rodiči a dětmi by se měl postupně vybudovat přátelský vztah, který by byl založen na vzájemné důvěře. Pokud chtějí rodiče, aby se syn s něčím svěřil a důvěřoval jim, Locke radí, že se musí rodiče svému dítěti nejprve otevřít oni sami. S tím souvisí fakt, že by se rodiče neměli nad své děti povyšovat. Podobný přátelský vztah se má vybudovat mezi dítětem a vychovatelem. Dítě má vychovatele vnímat jako autoritu a mít k němu úctu, ale na druhou stranu dítě musí vidět, že má ve vychovateli oporu a důvěru.

„Vezmu-li v úvahu velký vliv společnosti a sklon nás všech a zvláště dětí k napodobování, musím upozornit rodiče, že kdo chce, aby ho syn respektoval a také jeho příkazy, musí sám mít k synovi úctu.“²²

V díle *O výchově* Locke rozebírá otázky rodiny a výchovy dětí. Zde zdůrazňuje, že matka sdílí s otcem stejný nárok na uplatňování moci nad dětmi

²¹ Srov. tamtéž, s. 45.

²² LOCKE, J., cit. d., s. 121.

a doporučuje proto mluvit raději o rodičovské než otcovské moci, jak to bylo vžité v duchu názorů odvozených z bible.²³

Mnohé Lockovy názory jsou nám známy především díky jeho přátelům, kteří z vlastní iniciativy shrnuli a publikovali dopisy, které jim zasílal Locke. V pravidelné korespondenci Locke radil svým přátelům, jak dosáhnout nejlepší výchovy pro své syny. Zároveň bychom se měli zamyslet, zda je vhodné a oprávněné užívat ve spojení s Lockovým jménem pojem pedagogický systém. Může nastat otázka, co vlastně slovo systém znamená? Jedná se o určitý uspořádaný myšlenkový celek, který je propracován ve všech detailech a vyznačuje se souvislým uspořádáním.²⁴ Podle mého názoru u Locka nemůžeme mluvit o takto definovaném pedagogickém systému, jak se z mnohé literatury dočítáme. Díky publikaci dopisů určené Edvardu Clarkovi v díle *Úvahy o výchově*, jsou podrobně popsány Lockovy názory na výchovu dětí.

Z této korespondence se můžeme dozvědět, že u mladých lidí Locke vyžaduje, aby nepodléhali ve svém chování impulsům. Chce, aby mládež měla vnitřní disciplínu a naučila se řídit své chování rozumem. Učitelé, vychovatelé a rodiče by dítě měli umět pochválit, povzbudit a vybudovat si s ním určitý přátelský vztah. Locke nechce, aby se mládež řídila nějakými striktními pravidly, chce pouze, aby každý v sobě našel mravnost a dobré návyky.

Náboženskou výchovu Locke zařazuje do systému mravní výchovy. Ve svém díle se jí však věnuje poměrně stručně. Výklady o Bohu omezuje jen na to nejnutnější a na to, co děti ve svém věku jsou schopny pochopit. Locke chtěl děti pouze navést na jakousi cestu, potom už záleží na každém individuálně, zda v této cestě pokračuje nebo z ní sejde. Každý se má sám přesvědčit o existenci Boha.

²³ Singule, František. *Úvodní studie*, cit. d., s. 44–45.

²⁴ Podstatnou vlastností systému je tedy složitost, účelové uspořádání a jistá umělost (nenáhodnost). SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 386.

5. VÝCHOVA GENTLEMANA PODLE LOCKA

Podle Locka cíl výchovy není spatřován ve výchově člověka vůbec, ale výrazně ve výchově představitele vedoucí vrstvy společnosti, která se vytvořila v Anglii během 17. století, tedy ve výchově „gentlemana“, reprezentanta střední whigovské vrstvy tehdejší anglické buržoazie.²⁵ Locke ve své výchově gentlemana klade důraz zejména na mravní výchovu. V této souvislosti Locke zmiňuje, jak je důležité, aby se u každého dítěte začal správně utvářet duch, který jej pak bude ovlivňovat po celý život. Vštípit dětem lásku k dobrému a strach před zahanbením jsou trvalé základy, které přispívají k dobrému budování ducha.

„Rozdíly, které nalézáme v chování a schopnostech lidí, je nutno přičítat víc jejich výchově než čemukoli jinému, pak máme důvod dojít k závěru, že se musí velká péče věnovat utváření ducha dětí a tomu, abychom mu dali základ, který pak bude stále ovlivňovat jejich život.“²⁶

Locke je toho názoru, že tento duch musí být podřizován kázni, sebekázni a disciplíně již v útlém dětství, protože děti jsou v tomto věku nejvíce vnímavé. Rodiče by neměli tolerovat všechny prohřešky svých dětí. Naopak by měli své děti za případné špatnosti pokárat a dát najevo, jak jsou zklamáni jejich špatným chováním. Zároveň však Locke upozorňuje na to, že k pokárání má dojít mezi čtyřma očima a k pochvale dítěte na veřejnosti. Až dítě vyroste, vyrostou s ním i případné špatné návyky a špatným zvykům se Locke snaží vyvarovat. Jak upozorňuje Locke potom už je pozdě jakkoli dospělého mladého člověka převychovávat. *„Strach a úcta by vám měly umožnit ovládnout jejich mysl na počátku, ale láska a přátelství by ji měly udržovat v pozdějších letech.“²⁷*

²⁵ Singule, František. *Úvodní studie*, cit. d., s. 56.

²⁶ LOCKE, J., cit. d., s. 94–95.

²⁷ Tamtéž, s. 101.

I když Locke preferuje především domácí výchovu, jisté pozitivní prvky vidí i pokud chlapec studuje mimo dům. Hlavním přínosem je studentova samostatnost, které se mu dostane tím, že je odkázán sám na sebe. Dalším pozitivním přínosem je do jisté míry i soutěživost mezi dětmi. Student nechce být zahanben vůči ostatním spolužákům, a tak vynakládá čím dál větší píli a aktivitu, aby se ostatním vyrovnal. Naopak Locke opět zdůrazňuje, že se stěží podaří v nějaké škole dohlížet na mravy studentů a zároveň rozvíjet jejich schopnosti.

Locke se ve svých spisech často věnuje také tomu, jaký je vhodný učitel pro studenta. Ideální domácí učitel podle Locka by neměl bez vědomí rodičů vztáhnout na svěřence ruku. Důležitá je podle Locka i životní zkušenost a znalost světa, kterou mohou mít jen starší vychovatelé, které proto upřednostňuje před těmi mladšími. Každý učitel, chce-li dobře vychovat svého žáka, musí mít sám dobré chování a způsoby. Proto, aby byl mladý chlapec dobře připraven do života, je dobré, aby mu vychovatel ukázal svět takový, jaký opravdu je.

„Jako první a nejpotřebnější vlastnost, kterou má člověk mít, aby byl druhými ctěn a oblíben a aby byl příjemný a snesitelný také sobě, uvádím ušlechtilost. Bez ní, myslím si, nebude šťasten ani na tomto, ani na onom světě.“²⁸

Další vlastnost, která by neměla gentlemanovi chybět je zdvořilost. Mladý chlapec by si měl osvojit vlastnosti dobrého vyjadřování a chování. Proto by rodiče a učitelé měli zabránit nebo alespoň omezit, aby byly děti vystaveny špatným vlivům. Největší hrubostí mladého chlapce je, podle Locka, skákání do řeči. Gentleman by měl v první řadě nechat domluvit toho, kdo právě hovoří a následně pokud je dotazován sám začít mluvit.

Až po těchto mravních zásadách přichází na řadu vzdělání v pravém slova smyslu. Locke zdůrazňuje, že by vychovatel neměl učení ukládat jako povinnost a naopak student nemá brát vzdělání pouze za svůj úkol. Locke se vždy domníval, že učení by mělo být pro děti hrou a oddechem.

²⁸ Tamtéž, s. 168.

Co se týče vzdělání, jakmile se chlapec naučí dobře mateřskému jazyku (a to jak v písemné, tak ústní formě), je čas, aby se naučil nějakému dalšímu jazyku, nejlépe francouzskému. Locke zdůrazňuje, že pro gentlemana je nutná znalost latinského jazyka. Když děti umí souvisle anglicky psát, tak mohou přejít ke psaní dopisů. Kde by je učitelé měli naučit vyjadřovat se jednoduše, přiměřeně, souvisle, jasně a zdvořile.²⁹ Gentleman by měl své vzdělání završit znalostí přírodní filosofie.

Locke se věnuje rovněž problému paměti, protože často slýchal, že by se děti měly vést k tomu, aby se některým věcem učily nazpaměť, a tím si cvičily a zdokonalovaly svou paměť. Avšak Locke namítá, že paměť je tak nutná pro všechny oblasti života a tak málo se bez ní dá dělat, že se nemusíme obávat, že by se mohla otupit a stát nepoužitelnou z nedostatku cvičen, kdyby ji cvičení opravdu posilovala.³⁰ Podle Locka je pro výchovu gentlemana důležité, aby se naučil nějakému řemeslu. Svě vzdělání by měl mladý gentleman zakončit znalostí přírodní filosofie.

„Protože přírodní filosofie je poznáním principů, vlastností a projevů věcí samých, myslím, že má dvě části. Jedna se zabývá duchovními bytostmi, jejich podstatou a vlastnostmi, a druhá tělesy.“³¹

²⁹ Tamtéž, s. 201.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 195.

³¹ Tamtéž, s. 203.

6. TOLERANCE A S NÍ SPOJENÁ VÝCHOVA

Co je tolerance podle Locka a proč se tímto problémem zabývá? Tolerance je odvozena z latinského slovesa *toleró*, - *áre*. Což je přeloženo jako schopnost i ochota snášet nepříjemné věci. V novověku zejména ochota žít společně s menšinami jiné kultury, náboženství, jazyka a podobně.³² Po celou dobu se Locke snažil, aby mladý gentleman pochopil, jak je důležitá tolerance. Zejména v posledních letech svého života, se Locke věnuje otázce náboženství. Náboženství bylo aktuálním problémem 17. století zejména proto, že docházelo k vzájemnému pronásledování luteránů, kalvinistů, anglikánů a katolíků.

Lockovi šlo jak ve sféře politické tak náboženské zejména o svobodu a toleranci. Striktně však tyto sféry odděluje, politiku chápe, jako věc veřejnou, náboženství je věcí soukromou.³³ Locke ve své politické filosofii klade největší důraz na přirozené právo. Funkce státu spočívá podle Locka v povinnosti umožnit občanům požívat všeho, co plyne z přirozeného práva. To znamená, že stát, tedy veřejná moc je zavázaná k tomu, aby každému občanovi zaručil život v souladu s tímto přirozeným právem...³⁴ Právě magistratus měl povinnost zachovávat toleranci a veřejné blaho, zároveň neměl nárok se plést do církevních věcí, pokud toto blaho nebylo omezeno.³⁵

V otázce náboženství měl Locke jasno, neboť církev pro Locka měla představovat jakousi svobodnou společnost, do které člověk může dobrovolně vstoupit, ale případně také z ní vystoupit. Podle Locka je naše víra pouze soukromou záležitostí a nikdo nemá právo nám určovat, jakou víru smíme vyznávat. Člověk do určité církve vstupuje s nadějí na spasení. Žádný z nás se nerodí s tím, že by byl již členem nějaké církve, je na každém z nás, aby si zvolil takové společenství, které je pro něj nejlepší. Rodiče své děti vedou k téže víře,

³² SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 389.

³³ Srov. Horák, Petr. *Úvod*, cit. d., s. 10.

³⁴ Tamtéž, s. 10.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 14–15.

jakou vyznávají oni sami. Dítě časem dorůstá v dospělého člověka a potom je už jenom na něm, zda sdílí stejné vyznání víry jako rodiče či nikoli. Podle Locka není možné věřit pod nátlakem. Jde přece jen o osobní vztah mezi jednotlivým člověkem a Bohem. Takovýto vztah se nedá řídit institucionálně nebo politicky. Locke však rovněž zdůrazňoval politickou důležitost náboženské tolerance jako něco, co je nevyhnutelné pro jednotu a sílu národa.³⁶

Stěží se člověk zalíbí Bohu, když se bude účastnit různých církevních obřadů, ale ve své mysli nebudeme opravdu přesvědčeni, že prostřednictvím tohoto náboženství dojdeme spásy. Právě náboženství neusiluje o nadvládu církve nad státem, ale řídí se podle Písma svatého a učí lidi, aby žili dle zásad ctnosti a zbožnosti. Vzájemně by k sobě měly být tolerantní i různé církve, které by se neměly nad sebou povyšovat. Stejně tak by se neměla upírat práva člověku, který je členem jiné církve. Podle Locka by ani pohan, mohamedán nebo žid neměli být vyloučeni ze státního společenství kvůli svému náboženství, protože Evangelium nic takového nepřikazuje.³⁷

„Mohamedán není a nemůže být pro křesťana kacířem nebo schizmatikem, a jestli někdo přestoupí od křesťanské víry k islámu, nestává se proto kacířem heretikem, nýbrž odpadlíkem a nevěřícím.“³⁸

Tak jako stát má své zákony, které chrání občana před násilím či podvodem, tak také každá církev má určité podmínky a musí se dodržovat jisté zákony. Důležitými zákony by měly být podmínky pro přijetí nových členů, ale i podmínky exkomunikace. Zdaleka nejdůležitější argument pro věc tolerance však spočívá v Lockově tvrzení, že každý člověk je sám schopen starat se náležitě o svou duši, a že je tudíž sám zodpovědný za své spasení.³⁹ Péče o duši

³⁶ THOMSON, Garrett. *Locke*, Bratislava: Albert Marenčin - Vydavatel'stvo PT, 2004, s. 83.

³⁷ Srov. LOCKE, J. *Dopis o toleranci*, s. 87.

³⁸ Tamtéž, s. 90.

³⁹ Horák, Petr. *Úvod*, cit. d., s. 13.

náleží jen člověku samému a to i v tom případě, že by se o svou duši staral špatně.

6.1 POZNÁNÍ BOHA

Stejně jako získáváme všechny ideje ze zkušenosti, smyslového vnímání a reflexe, tak získáváme i ideu Boha. Locke je toho názoru, že můžeme dokázat existenci Boha. Podle Locka každá věc musí mít vnější příčinu vzniku. Všechno, co má začátek, musí mít vnější příčinu. Ale to, co je věčné (tedy Bůh), nemá vnější příčinu. Samotný Bůh je první příčina, která je nekonečná. A tato věčná příčina musí být vědomá, inteligentní a morální.

7. JAK CHÁPE LOCKE ROZUM

Tak jako Locke ve své výchově klade důraz na mravní výchovu, podobně je tomu i s jeho chápáním rozumu. Locke klade větší důraz na rozum jako zdroj morálního poznání a jednání, než na rozum ve smyslu čiré racionální schopnosti poznávat.⁴⁰ Člověk, který se chová rozumně, se zároveň chová podle Locka zodpovědně.⁴¹ Rozumem tedy označuje schopnost člověka, kde se předpokládá, že člověk se odlišuje od zvířat a na základě toho zvíře převyšuje.

Novověká filosofie se snaží vymanit z poznatků, které máme určeny autoritou či tradicí. Poznání si musíme budovat od začátku na vlastních základech, a nevěřit všemu, co jsme si sami neověřili. Na základě našeho rozumu si máme ověřovat vyřčená tvrzení a nespoléhat na to, že se jedná o pravdu. Locke nezůstává u pouhé definice samotného rozumu, ale rozum ještě porovnává s vírou.

„Za rozum zde - na rozlišení od víry - považují odhalování jistoty či pravdy, k nimž smysl dospívá dedukcí provedenou na základě těch idejí, jež získala uplatněním svých přirozených schopností, totiž na základě smyslového vnímání nebo na základě reflexe.“⁴²

Co se týče rozumu, Locke proti Descartovi zastával názor, že vše, k čemu v našem vědomí dochází a co se v něm vytváří v podobě našich představ, je jakousi syntézou, jež se tvoří v našem duchu na základě počitků a odrazů vnějšího světa, zprostředkovaných našimi smyslovými orgány⁴³. Tyto syntézy nejsou nikterak nové, ale jsou to již známé představy, které bereme automaticky a nijak blíž se s nimi nezaobíráme.

⁴⁰ Tamtéž, s. 20.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 23.

⁴² LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984, s. 372.

⁴³ Horák, Petr. *Úvod*, cit. d., s. 21–22.

Novověk svědčil také vypjatému racionalismu, kde k propagátorům tohoto směru patřil i Thomas Hobbes. Hobbesova hlavní myšlenka, že občanskou společnost, zdroj míru a bezpečí mezi lidmi, vytváří teprve společenská smlouva, se zakládá na představě o racionálním kalkulu vzájemných výhod těch, kdož tuto smlouvu uzavírají.⁴⁴ Proto Hobbes nechápal rozum jako jisté „osvícenství“, ale podle něj se jednalo pouze rozumování a především vypočítavost. S tímto vypjatým racionalismem Locke nemohl nikdy souhlasit. On rozum chápal především jako praktickou moudrost, sloužící k poznávání toho, co je morálně správné a co nikoli. I jeho morální filosofie vychází z důležitého předpokladu a to, že člověk je ze své přirozenosti rozumná bytost. Rozum má vést k poznání přirozeného zákona, respektování sebe sama a k respektování lidí navzájem.

⁴⁴ Tamtéž, s. 23.

8. LOCKOVO A DESCARTOVO CHÁPÁNÍ IDEJÍ

René Descartes, hlavní představitel racionalismu, byl toho názoru, že člověk se rodí již s vrozenými ideami. Proti tomuto tvrzení se postavil kriticky John Locke, který odmítá, že by narozené dítě mohlo být obdařeno ideami. Descartes svůj názor o vrozených idejích zdůvodňoval díky důkazům boží existence. Nejdůležitější forma důkazu Boží existence prvního typu je následující: je skutečností, že mezi našimi idejemi se nachází idea Boha, tj. nekonečně dokonalé bytosti, resp. že jsme přinejmenším schopni si takovou ideu utvořit.⁴⁵ Onu nekonečnou dokonalost, která je jako myšlenkové určení obsažena v ideji Boha, musí mít příčinu této ideje ve skutečnosti, tzn., pouze Bůh může být příčinou ideje Boha, stejně jako konečná bytost, která dokáže myslet ideu nekonečna, může existovat jen díky tomu, že byla Bohem stvořena, případně je jím udržována.⁴⁶ To jsou první dva důkazy boží existence podle Descarta.

Výrazy jasný a zřetelný používal Descartes zprvu, aniž by je definoval. Až v *Principech* filosofie zavedl odpovídající definice tím, že určil ideu jako „jasnou“ tehdy, je-li její obsah v myšlenkách bezprostředně přítomný a zjevný, a jako „rozlišenou“ tedy, jsou-li všechny součásti její definice jasné ideje, a je-li tedy dokonale odlišná od všech jiných pojmů.⁴⁷

Locke však přišel s jiným filosofickým přístupem, který se označuje, jako „nový názor na ideje“. Byl přesvědčen, že v mysli nemohou být předem vrozeny žádné pojmy, představy, mravní zásady a dokonce ani žádná vrozená idea Boha. Pokud nemáme vrozenou ideu Boha, nemůžeme mít vrozeny ani žádné jiné ideje. Idea je objektem našeho přemýšlení. Naše mysl nemůže ideje ani vytvořit, ani zničit. Všechny naše ideje vznikají ze zkušenosti.

⁴⁵ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I, Od Francise Bacona po Spinozu*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 101.

⁴⁶ Tamtéž, s. 102.

⁴⁷ Tamtéž, s. 100.

„Předpokládejme tedy, že je mysl, jak se říká, bílým papírem, bez jakýchkoli tiskových typů, beze všech idejí. Jak se pak mysl jimi vybaví? Odkud člověk nabude tu ohromnou zásobu idejí, které posléze do mysli vykreslí neklidná fantazie, neznající hranice, v téměř nedokončené rozmanitosti? Odkud má mysl veškerý ten materiál pro svůj rozum a své poznání? Na to odpovím jedním slovem: ze zkušenosti, na ní je veškeré naše poznání založeno a z ní je koneckonců odvozeno.“⁴⁸

Z toho plyne, že každý člověk podle Locka přichází na svět s myslí podobající se bílému nepopsanému papíru (white paper), který je popisován v průběhu svého života na základě oné zkušenosti. Tato koncepce nebyla nikterak nová, známá je již od Aristotela, který právě jako první přirovnal rozum k desce, na níž není zprvu nic napsáno. Ale až Lockovi se podařilo vytvořit ucelený systém této teorie. Jeho hlavním obsahem byla formulace: *„nihil est in intellectu, quo ante fuerit in sensu“* (nic není v rozumu, co by dříve nebylo ve smyslech). Tím je řečeno, že pouze na základě smyslového vnímání se poznatky dostanou do naší mysli. Žádný člověk se nerodí již s nějakou ideou. Člověk poskládáním jednotlivých počitků získává vjem a začne vnímat. Tohoto analyticko-syntetického procesu není přece malé dítě schopné.

„Jestliže nám mnozí říkají, že člověk si je sám pro sebe vždy vědom, že přemýšlí, ptám se, jak to vědí. Uvědomění si něčeho je vjem toho, co prochází v mysli člověka. Může snad někdo jiný vnímat, že jsem si něčeho vědom, když to sám nevnímá?“⁴⁹

Termín „idea“ má v Lockově filosofii ústřední úlohu. Podle Locka naše veškeré poznání je založeno na ideách. Proto musíme porozumět těmto idejím, a to prostřednictvím našeho vnímání a myšlení, pro které jsou ideje bezprostředními objekty. Naše vnímání se zaměřuje na ideje. Ideje jsou podstatné pro totožnost dané myšlenky, nebo vnímání. Ideje proto, aby byly poznatelné, tak

⁴⁸ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 74.

⁴⁹ Tamtéž, s. 79.

nemohou existovat mimo rámec vnímání a myšlení. Navíc musí být o něčem, a toto něco je vždy idea v mysli.

Přestože Locke kladl velký důraz na smysly, nemůžeme jej označit za radikálního senzualistu, který by absolutně přeceňoval smyslovou zkušenost. Všechny vjemy přicházejí buď ze smyslového vnímání, nebo z reflexe, což je jakýsi akt, kterým se vědomí obrací k sobě samému a předmětem jsou naše emoce a stavy.

9. KLASIFIKACE IDEJÍ

Všechny naše ideje vycházejí ze dvou zdrojů poznání. Jedná se o poznání ze smyslového vnímání a z reflexe. Díky smyslovému vnímání mysl získává jednoduché ideje vnímatelných kvalit (může se jednat o kvality jako je např.: barva, tvar, chuť). Reflexe je potom akt, kterým se vědomí obrací k sobě samému a předmětem jsou naše emoce a stavy. Rozum vykonává tři základní operace vůči jednoduchým ideám, získané prostřednictvím smyslového vnímání. Jedná se o: spojení, porovnávání a abstrahování.

Locke říká, že jednoduché ideje jsou nejmenší jednotkou naší zkušenosti, jednoduchá idea se proto nedá dále rozdělit na ještě menší ideje. Z toho důvodu charakterizuje jednoduché ideje jako ty, jimž se nedá definovat jméno. Např. červeně je jednoduchá idea a nedá se analyzovat na ještě jednodušší ideu červené barvy.

Locke tvrdí že existují čtyři druhy jednoduchých idejí. První jsou takové ideje, které můžeme získat jen díky jednomu smyslu. Jedná se např. o vůni a barvu. Dalším typem idejí jsou ty, které získáváme naopak prostřednictvím více smyslů. Příkladem může být např. tvar, který můžeme analyzovat, jak zrakem, tak hmatem. Třetí druhem jsou Ideje reflexe, které dále rozdělujeme na ideje myšlení a ideje chtění. A poslední jsou takové jednoduché ideje, které se získávají, reflexí a smyslovým vnímáním. Patří zde bolest, radost a idea moci, existence, jednoty a následnosti.⁵⁰

Předměty, které jsou bezprostředním objektem naší mysli, nazýváme jednoduché ideje, přičemž je můžeme dále dělit na primární kvality a sekundární kvality. Primární kvality jsou to takové kvality, které jsou od tělesa naprosto neoddělitelné. Všechny materiální věci ať už jsou vnímané či nikoli, mají tyto vlastnosti: pevnost, tvar, rozprostraněnost, pohyb a číslo. Locke říká, že sekundární kvality samy o sobě nejsou v objektu ničím jiným, jen silami

⁵⁰ Srov. THOMSON, G. *Locke*, s. 24.

vyvolávající prostřednictvím primárních kvalit...rozlišné vjemy.⁵¹ Barvy, chutě, zvuky atd. jsou ideami sekundárních kvalit. Na základě poskládání jednoduchých idejí se dostáváme k složitým idejím, ty můžeme dále dělit na substance, mody a vztahy.

9.1 IDEJE SUBSTANCE

Jedná se o jednotlivé věci, které existují samy osobě. O těchto idejích substance se Locke vyjadřoval dosti kriticky. Už jen proto, že se jednalo o významnou kategorii scholastické filosofie a s touto filosofií se Locke rozcházel už v Oxfordu. Locke se o substanci vyjadřoval následovně.

„Proto také nic slovem „substance“ neoznačujeme, kromě jakéhosi nejistého předpokladu něčeho, o čem nevíme (tj. něčeho, o čem nemáme žádnou zvláštní zřetelnou pozitivní ideu) a co zároveň považujeme za substrát nebo nositele těch idejí, které známe.“⁵²

Základem Aristotelovy metafyziky byl právě pojem substance, která dle něj vytváří určitou existenční závislost vlastností a vztahů. Locke následuje Aristotelovu tradici v tom, že individuální substanci definuje jako to, co má vlastnosti a co samo není vlastností ničeho jiného. Např. stůl může být dřevěný, pevný, tvrdý a hnědý. To jsou jisté vlastnosti stolu, ale tyto vlastnosti nemohou existovat jako dílčí věci. Podle Locka idea substance vzniká až na základě činnosti rozumu. Substanci nemůžeme poznat smysly, můžeme ji odvodit jen z jednoduchých představ.

9.2 IDEJE MODŮ

Neexistují samy o sobě, ale jsou závislé právě na substancích. Mody se dají také rozdělit na jednoduché a složené. Mezi jednoduché mody Locke zahrnuje naše ideje prostoru, času, čísla a nekonečna.

⁵¹ Tamtéž, s. 30.

⁵² LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 64.

9.2.1 MODY PROSTORU

Lockovým hlavním cílem v jeho úvaze o prostoru je ukázat, jak je možné ideu prostoru odvodit ze zkušenosti. Domnívá se, že idea vzdálenosti je dána jako jednoduchá idea smyslového vnímání. Všeobecná idea prostoru se odvodí opakováním této jednoduché ideje vzdálenosti.⁵³

Další rozpor mezi Descartem a Lockem spočíval právě v jednoduchých modech prostoru. Descartes viděl jistou totožnost mezi tělesem a rozprostraněností. Locke se však domníval, že tato slova nemohou být synonyma. A to zejména proto, že zatím co prostor neklade nějaký odpor fyzickým tělesům, materiální věci si navzájem odpor kladou. Proto hmotu nechtěl ztotožnit s prostorem a to ze tří důvodů. Prvním důvodem je, že rozprostraněnost nezahrnuje žádnou tuhost ani odpor vůči pohybu tělesa, jako to činí těleso. Za druhé části čistého prostoru jsou vzájemně neoddělitelné, takže kontinuitu nelze činit ani reálně, ani myšlenkově. A posledním odůvodněním bylo, že části čistého prostoru jsou nepohyblivé, což plyne z jejich neoddělitelnosti.⁵⁴

Locke se postavil i proti Newtonovi a jeho názoru spočívajícím v chápání prostoru jako nekonečné entity. Locke odmítá tento pozitivní názor na prostor. Jinými slovy Locke tvrdí, že prostor není reálnou entitou, ale je jen možností, aby materiální věci mohly existovat.

9.2.2 MODY NEKONEČNA

Nekonečno je kvantitativní pojem, který můžeme odvodit prostřednictvím naší zkušenosti. Locke se odvolává také na nekonečnost Boha, jenž je mimo naše chápání. Jestliže o Bohu rozmýšlíme jako o nekonečnu a na základě zjevení víme, že Bůh není čirou kvantitou, nemáme pozitivní ideu nekonečnosti Boha.⁵⁵

⁵³ THOMSON, G. *Locke*, s. 41.

⁵⁴ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 121–122.

⁵⁵ THOMSON, G. *Locke*, s. 42.

A právě tato věta je hlavním zdůvodněním jeho empirismu a zároveň argumentem proti pozitivnímu chápání nekonečna.

9.3 IDEJE VZTAHŮ

Idea vztahů vzniká z mentální činnosti porovnávání jiných idejí. Locke tvrdí, že všechny naše ideje jsou zakotveny v jednoduchých ideách.⁵⁶ Vztah nastává pouze mezi dvěma předměty. Locke zkoumá hlavně vztahové ideje příčiny a identity.

Další britský filosof David Hume argumentoval v prospěch skeptického závěru, že ideu příčiny nemohu odvodit ze zkušenosti na základě abstrahování. Hume chápe ideu příčin, jako dojem toho, že jedna událost následuje druhou událost. Locke oproti tomu chápe příčinu, jako nevyhnutelné spojení mezi událostmi, které lze odvodit nejen zkušeností, ale i reflexí.

9.4 REFLEXE

Podle Locka poznáme naši mysl prostřednictvím reflexe. Mysl vynaloží pozornost, kterou mysl věnuje svým vlastním činnostem a jejich povaze. Jde tedy o jisté sebezpozorování. Mysl poznává své vlastnosti díky idejím. Z reflexe máme dvě ideje a to vnímání a chtění. Přání, touha, doufání, obávání se jsou potom pouhé modifikace chtění. Kromě toho Locke takto rozlišuje radost a bolest jako jednoduché ideje reflexe.

Naopak taková mysl, které se ztrácí ideje, se postupně dostává do nevědomosti. Paměť si ideje pomalu vybavuje. Aby se naše ideje dobře rozlišovaly, musí být jasné a určité. Světlo nám odhaluje viditelné objekty.

9.5 SVĚTLÉ A TEMNÉ IDEJE

Podle toho, zda jsou nám jisté věci jasné či nikoliv rozlišujeme ideje na jasné a temné. Takové ideje, které si uchováváme v paměti a můžeme si je vybavit

⁵⁶ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 197.

kdykoliv s nimi chceme pracovat, jedná se o jasné ideje.⁵⁷ Pokud jim něco z původní přesnosti chybí nebo pokud něco z prvotní svěžesti ztratily, takže jsou jakoby vybledlé či bez lesku díky uplynulému času, potom jsou to ideje „temné“.⁵⁸

Podle Locka můžeme ideje ještě rozdělit do tří skupin. Jedná se o ideje reálné nebo fantastické, přiměřené nebo nepřiměřené a pravdivé nebo nepravdivé.⁵⁹ Reálné ideje jsou shodné s reálným jsovcem či určitou existencí věcí. Jednoduché ideje jsou všechny reálné.⁶⁰ Fantastické jinak taky chimérické jsou takové ideje, které se neshodují s onou realitou jsovcem. Reálné ideje se dělí na přiměřené a nepřiměřené. Přiměřené ideje dokonale představují prvotní předlohy, z nichž jsou odjímány. Nepřiměřenými ideami se má na mysli neúplná reprezentace prvotních předloh, k nimž jsou vztahovány. Tak jako výroky bývají označovány za pravdivé či nepravdivé, tak můžeme ideje tímto způsobem rozdělit, podle toho, zda se jistá idea shoduje s realitou či nikoli.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 216.

⁵⁸ Tamtéž, s. 216.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 220.

⁶⁰ Tamtéž, s. 221.

10. TEORIE STÁTU

Dílo, ve kterém se Locke nejvíce vyjadřoval o názorech na člověka, společnost a stát bylo *Druhé pojednání o vládě* (*Two Treatises of Government*) z roku 1690. Teorii státu se věnoval i o pár let starší Thomas Hobbes, který ve své filosofii přešel od etiky k politice. Objevily se i takové názory, že Locke napsal své *Druhé pojednání o vládě* jako polemiku s Thomasem Hobbesem, podle historiků však Locke Hobbesovo dílo *Leviathana* ani nečetl.⁶¹

Oba tito filosofové se sice zabývali podobnými tématy, měli však většinou rozdílné stanovisko, ke kterému se dopracovali. Zabývali se také otázkou, v jakém společenství lidé žili před tím, než vznikl stát jakožto instituce, která má dispozici vládnout. Thomas Hobbes tento „předspolečenský“ stav vnímal, jako boj všech proti všem.⁶² A právě na základě vytvoření a nastolení společenské smlouvy podle něho vzniká stát, kde člověk není ve stavu přirozeném, ale společenském. Může nastat otázka: Jaký mělo význam, že člověk přijme společenskou smlouvu? Na základě společenské smlouvy každý člověk odevzdává svobodu, vlastnictví a výkonnou moc, aby tím lépe zachoval sebe, svou svobodu a své vlastnictví. Aristoteles tedy podle Hobbese nemá pravdu, praví-li, že člověk je svou přirozenou povahou tvorem společenským. Je tomu přesně naopak: člověk je od přírody bytostným a výlučným egoistou. Každý má rád jen sám sebe, zabývá se jen svými vlastními záležitostmi, chce jen žít a přežít.⁶³

Locke byl jiného názoru. Tvrdil, že před vytvořením této smlouvy, lidé žili již v přírodním stavu na základě tzv. přirozeného zákona, který ukládal lidem sdružovat se. V tomto stavu byli lidé už nadáni přirozenými právy, jako bylo právo na život, svobodu a vlastnictví. Je třeba také zmínit, že člověk v tomto stavu neměl nad sebou žádnou moc jiného jedince.

⁶¹ Krejčí, Oskar. *Úvod*. In: *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 9.

⁶² Člověk člověku vlkem - Homo homini lupus est.

⁶³ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006, s. 273.

Hobbes byl představitelem empirismu, kde poznání musí vycházet ze smyslové zkušenosti. Ale postupem času dospěl svými úvahami k vypjatému racionalismu. Jeho hlavní myšlenka, že občanskou společnost, zdroj míru a bezpečí mezi lidmi, vytváří teprve společenská smlouva a zakládá se na představě o racionálním kalkulu vzájemných výhod těch, kdo tuto smlouvu uzavírají.⁶⁴ Člověku jde tedy jen o vlastní prospěch a je nucen užívat všech prostředků ke své sebezáchově. Společenská smlouva je podle Hobbese nutná pro přežití jednotlivců.

Původní formování společenství ve státu vzniklo na základě souhlasu každého jednotlivce a tím vznikl jeden celek, kde rozhoduje většina. Locke sice řekl, že ve své přirozenosti jsme si všichni rovni, ale musíme brát na zřetel zejména ctnost a věk.

Prvním pozitivním zákonem každého státu je zřízení zákonodárné moci, která nám ustanovuje zákony. Určuje, jak má být užito síly státu pro zachování společnosti a jeho členů. Tyto zákony musí být k prospěchu a musí platit stejně pro lidi chudé, bohaté, lidi různého vyznání apod. Panovníci nesmí od lidí vybírat takové daně z vlastnictví, které by si lid sám neodsouhlasil. Legislativa nemůže přenášet onu moc, kterou lid na základě přirozeného práva vložil do jejich rukou, do rukou někoho jiného. Ona je duší, jež dává státu formu, život a jednotu. Odtud mají jednotliví členové svůj vzájemný vliv, sympatii a spojení, a když je tedy legislativa narušena nebo v zániku, zánik a smrt následují.⁶⁵ Kdykoli se společnost rozpadá, je jisté, že vláda té společnosti nemůže zůstat.

Zákonodárná moc je nejvyšší mocí ve státu a všechny ostatní moci jí musí být podřízeny. Je zároveň svěřenou mocí, kterou každý jednatel na základě společenské smlouvy vložil do rukou vládců, aby se s důvěrou došlo k jistému účelu. Pokud se ovšem tento účel začne zanedbávat, moc se musí navrátit zpět lidu, který ji vloží opět do věrohodných rukou. Podle Locka někteří mohou

⁶⁴ Horák, Petr. Úvod, cit. d., s. 23.

⁶⁵ LOCKE, J. Druhé pojednání o vládě, s. 155.

namítat, že lid je nevědomý a vždy nespokojený a je těžké na základě nestálého mínění udržet dlouho onu vládu. Smí-li lid dosadit novou zákonodárnou moc, kdykoliv se pohorší nad starou? Locke na to odpovídá tak, že je tomu přesně naopak, nelze člověka vyprostit z jeho starých forem.

Locke podotýká: „*Účelem vlády je dobro lidstva. A co je lepší pro lidstvo, aby lid byl vždy vydán bezmezné vůli tyranie, nebo aby vládcové byli někdy vystaveni odporu, když užívají nadmíru své moci a obracejí ji na zákaz a ne na zachování vlastnictví lidu?*“⁶⁶

Výkonná moc je složkou politické moci a je položená kdekoli mimo do rukou osoby, jež má také podíl na legislativě, je jí zřejmě podřízena a odpovědná a může být podle libosti vystřídána a sesazena.⁶⁷

Každý člověk patří do nějakého společenství, nebo je alespoň příslušníkem určitého státu. Proto, když nastane nějaký spor mezi dvěma spolky, dostává se na řadu federativní moc. Její pravomoc spočívá v uzavírání smluv o válkách a míru mezi všemi spolky, osobami a společenstvími kromě státu.

⁶⁶ Tamtéž, s. 164.

⁶⁷ Tamtéž, s. 119.

11. ZÁVĚR

Z této práce vyplývá, že John Locke zasvětil celý svůj život převážně výchově. Výchovu chápal, jako soukromou a individuální záležitost. Z tohoto důvodu se kriticky stavěl proti státním školám, kde se učitelé nemohli dostatečně věnovat všem dětem. Aby dítě bylo dobře vychováno a vzděláno, doporučuje Locke výchovu domácím učitelem. Důležitý je podle Locka také výběr správného vychovatele, který bude svěřence vést k tomu, aby se řídil vnitřní disciplínou a sebekázní.

Na rozum Locke pohlížel jako na schopnost správně se rozhodovat. Nešlo mu ani tak o rozum v souvislosti nabytých znalostí, ale o rozum ve smyslu správného a rozumného uvažování. Důležitý byl také fakt, že se člověk rodí s myslí, kterou Locke připodobňoval nepopsanému listu, který se popisuje až v průběhu lidského života a to díky zkušenosti. Podobně je tomu i s výchovou, kdy člověk nepřichází na svět, jako bytost rozumná. Ale až díky dlouhodobé výchově se stává vzdělaným a vychovaným.

Rozumně smýšlející člověk by měl být podle Locka tolerantní vůči jiným národům, náboženství, ale i jiným názorům. Co se týče otázky náboženství, Locke zastával zcela jiný názor oproti dosud zmiňovaným tvrzením. Jedná se především o chápání náboženství jako soukromé záležitosti. Každý z nás se může svobodně rozhodnout pro své náboženství, kterému by opravdu věřil. Velký vliv na tyto názory v oblasti tolerance měl jistě Lockův pobyt v Holandsku, protože sám Locke zažil, jaké je to být najednou cizincem v cizí zemi.

12. BIBLIOGRAFIE

I. Primární literatura:

LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis, 2000. 103 s., 1. vydání, ISBN 80-7108-202-3.

LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992. 184 s., 2. vydání, ISBN 80-205-0222-X.

LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984. 407 s., 1. vydání.

LOCKE, John. *Několik myšlenek o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1906. 239 s.

LOCKE, John. *O výchoě*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 229 s., 1. vydání.

II. Sekundární literatura:

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I, Od Francise Bacona po Spinozu*. Praha: OIKOYMENH, 2001. 383 s., 1. vydání, ISBN 80-7298-039-4.

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua*. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s., 1. vydání, ISBN 80-7298-109-9.

DOKULIL, Miloš. *Ve věci tolerance: lockovská rozjímání*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 145 s., 1. vydání. ISBN 80-210-1159-9.

DOKULIL, Miloš. *Zrod filosofa*. Brno, 1992. 42 s.

THOMSON, Garrett. *Locke*. Bratislava: Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT, 2004. 111 s., 1. vydání, ISBN 80-88912-73-3.

WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998. 354 s., 1. vydání, ISBN 80-86005-48-8.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseauovi*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. 374 s., ISBN 80-7185-819-6.